

**REZULTATINĖS BŪSENOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ KALBOS
VEIKSMAŽODŽIO SUDURTINIŲ FORMŲ SISTEMOJE
(rezultatyvas)**

LAIMUTĖ SERVAITĖ

1. Straipsnyje aptariama viena lietuvių kalbos veiksmažodžio sudurtinių atiktinių laikų reikšmė – rezultatinė būseną. Ji suprantama kaip neribotai ilgas neįkintamas subjekto (=veiksnių) požymis (žr. [Князев и др., 1982, с. 93]), atsirandantis savaime arba kaip ankstesnio veiksmo ar proceso rezultatas. Gausiuose pastarųjų metų darbuose, tiriančiuose būsenos reikšmę veiksmažodžio sistemoje, vartojami terminai rezultatyvas ir statyvas. Rezultatyvu vadinamos veiksmažodžio formos, reiškiančios būseną, atsiradusią kaip ankstesnio veiksmo arba proceso rezultatas, pvz.: (1) *Vaikas yra atsigulęs* ← (atsigulė), (2) *Vaikas yra paguldėtas* (← *Kažkas vaiką paguldė*). Statyvu vadinami tiesiog būseną (nesusijusią su ankstesniu veiksmu) reiškiantys veiksmažodžiai, pvz.: *guli, liūdi, boluoja*, ir veiksmažodžių formos, pvz.: (3) *Kaimas apsuptas miško* (← **Kažkas apsupo kaimą mišku*). Čia aptariamas tik lietuvių kalbos rezultatyvas.

2. Rezultatyvas nagrinėtas daugelyje kalbų. Nustatyta, kad vienos kalbose (japonų, vokiečių, norvegų ir kt.) rezultatyvas turi specialią morfologinę raišką formą, tuo tarpu kitose (rusų, anglų, lietuvių ir kt.) jis reiškiamas formomis (dažniausiai pasyvo arba perfekto), turinčiomis ir kitų reikšmių. Pirmuoju atveju kalbama apie „nejungtinį“ (несовмещенный), antruoju – apie „jungtinį“ (совмещенный) rezultatyvą (terminai V. P. Nedialkovo [Недялков, 1980, с. 119]). Pasyvo ir perfekto rezultatinės būsenos reikšmę sąlygoja, matyt, į šias formas įeinančių dalyvių semantika: dalyvis reiškia ankstesnį veiksmažodį ir iš jo kylančią rezultatinę būseną; todėl, analizuodami sudurtines formas su dalyviais, jų reikšmėje galime skirti procesinę (ankstesnio veiksmo) ir rezultatinę (rezultatinės būsenos) fazes (žr. [Ленинград, 1970, с. 61; Амбразас, 1979, p. 173]; plg. (1), (2) pvz.).

3. Rezultatyvų teorija siejasi su diatezių ir rūšies teorija [apie ją žr.: КЗ, 1970; ТПК, 1974]. Joje diatezė apibrėžta kaip veiksmažodžio sintaksinės struktūros aktantų ir semantinės struktūros aktantų atitikimo schema. Pagal atitikimą tarp būsenos subjekto, einančio tarinio su būsenos reikšme veiksmu, ir prieš būseną vykusio veiksmo ar proceso aktantų skiriami du diateziniai rezultatyvų tipai: subjektyvus (toliau SR) ir objektyvus (toliau OR). SR atveju būsenos subjektas atitinka ankstesnio veiksmo arba proceso subjektą, pvz.: (1a) *Vaikas* (veiksny = subjek-

tas) *atsigulė* → *Vaikas* (veiksny = subjektas) yra *atsigulęs*, o OR atveju – jo objektą, pvz.: (2a) *Kažkas paguldė vaiką* (papildinys = objektas) → *Vaikas* (veiksny = objektas) yra *paguldytas*.

Šie du tipai yra labiausiai paplitę, bet ne vieninteliai: ditezinių rezultatyvų gali būti tiek, kiek aktantų dalyvauja būseną sukeliančiame veiksmo arba procese [žr.: TPK, 1983, c. 9]. Rezultatyvo tipą sąlygoja pamatinio veiksmožodžio valentinumas: lietuvių kalboje iš monovalenčių intranzityvų sudaromas SR, iš intranzityvų su vietos aplinkybe – lokatyvinis rezultatyvas, iš bivalenčių tranzityvų – OR, taip pat posesinis ir posesinis partityvinis rezultatyvai (kai rezultatyvo subjektas ir objektas susiję posesiniu santykiu), iš beasmenių veiksmožodžių – beasmenis rezultatyvas (žr.: 5, 6, 7). Atskirai pamagrinesime kiekvieno rezultatyvų tipo morfologinės raiškos būdą lietuvių kalboje.

4. Lietuvių kalbos QR reiškiamas sudurtinių atliktinių laikų (perfekto plačiąja prasme) formomis, sudarytomis iš asmenuojamojo pagalbinio veiksmožodžio *būti* ir (veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyvio (toliau forma *būti* + *V_{es}*). Nors perfekto forma gali būti vartojami praktiškai visi lietuvių kalbos veiksmožodžiai, SR dažniausiai sudaromas iš intranzityvių inchoatyvų – veiksmožodžių, reiškiančių subjekto būsenos kitimą kaip savaiminį procesą (pvz., (4a) *Jis susijaudino* → (4b) *Jis yra susijaudinęs*), ar kaip paties subjekto atliekamą veiksmą (žr.: (1a) pvz.). OR dažniausiai sudaromas iš tranzityvių kauzatyvų – aktyvaus veiksmo veiksmožodžių, reiškiančių objekto būsenos keitimą, pvz.: (5a) *Vaikas sulaužė žaislą* → (5b) *Žaislas sulaužytas*, žr. taip pat (2a) pvz. Jis reiškiamas neveikiamosios rūšies (perfekto) formomis, sudarytomis iš asmenuojamojo pagalbinio veiksmožodžio *būti* ir neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio (toliau forma *būti* + *V_i*).

Šios dvi pagrindinės formos – *būti* + *V_{es}* ir *būti* + *V_i* – panaudojamos ir kitų rezultatyvų tipų morfologinei raiškai: forma *būti* + *V_{es}* reiškiami posesinis ir beasmenis, forma *būti* + *V_i* – posesinis, beasmenis ir lokatyvinis rezultatyvai (žr. 5, 6, 7).

Rezultatinės būsenos reikšmės neįgyja perfektinės ir pasyvinės formos, sudarytos iš veiksmožodžių, kurie dėl savo leksinės reikšmės negali žymėti proceso ar veiksmo, keičiančio subjekto arba objekto būseną, plg. *pasakyti*: (6) *Ji yra pasakiusi motinai tokių žodžių*; (7) *Bet žodžiai jau buvo pasakyti*. Šiais atvejais perfektinės ir pasyvinės formos reiškia praeities veiksmą, pasibaigusį prieš kalbamąjį momentą.

5. Posesinis rezultatyvas reiškiamas tiek forma *būti* + *V_{es}*, tiek forma *būti* + *V_i*; jis sudaromas iš tam tikros semantikos tranzityvų, reiškiančių dažniausiai įsigijimą ir apsilvilkimą, pvz.: (8) *Viliukas aprengtas* (= vilki) *raudona suknelėje* SVK 407, (9) *Jis buvo apsiirengęs pirketine pilka eilute* SVK 246, (10) *Atiduodu visa, ką esu surinkęs, sutaupęs* (= turis) RNV 150. Posesinis rezultatyvas, reiškiamas forma *būti* + *V_{es}*, sudaromas iš veiksmožodžių, žyminčių subjekto atliekamą veiksmą, keičiantį jo paties būseną, pvz.: (11a) *Jis apsiirengė* → (11b) *Jis yra apsiirengęs*, o

reiškiamas *būti* + V_t – iš veiksmazodžių, žyminčių pašalinio veikėjo atliktą veiksmą, keičiantį objekto būseną, pvz.: (12a) *Mama aprenė Viliuką* → (12b) *Viliukas aprenatas*.

Lietuvių kalboje pasitaiko posesinis rezultatyvas, reiškiamas ir forma *turėti* + *Vęs*, pvz.: (13) *Jis jau turi susitaupęs beveik du litus* Av SK 34.

5.1. Greta posesinio minėtinas posesinis partityvinis rezultatyvas. Jis reiškiamas forma *būti* + *Vęs* ir sudaromas iš tranzityvų, kurių papildiniai reiškia žmogaus kūno dalis, išvaizdos detales. Šiuo rezultatyvu nusakoma žmogaus poza, išvaizda. Dažnai posesinis partityvinis rezultatyvas gali būti perfrazuojamas į OR su nurodytu asmeniu – būsenos turėtoju, pvz.: (14a) *Raila buvo išskėtęs abi rankas* → (14b) *Railos rankos buvo išskėtos*. Tokie perfravavimai eksplikuoja posesinį santykį tarp aktantų. Kiti posesinio partityvinio rezultatyvo pavyzdžiai: (15) *Jis susilaužęs koją*. (16) *Antanas nusiskutęs ūsus* SSA 216.

6. Beasmenis rezultatyvas sudaromas iš beasmenių veiksmazodžių, nusakančių gamtos (oro) reiškinius, ir reiškiamus tiek forma *būti* + *Vęs*, tiek forma *būti* + V_t . Kai kurių veiksmazodžių gali būti vartojamos abi formos, pvz.: (17) *Lauke mėnesiena ir pasnigė* SVK 5881 (= pasnigta). (18) *Prilyta* (= priliję), *pripliaupta* CR 114; kitų tik kuri nors viena, pvz.: (19) *Buvo jau sutemę* (≠ *sutemta) SVK 422.

7. Loka tyvinis rezultatyvas, reiškiamas forma *būti* + V_t , sudaromas iš intranzityvų su vietos aplinkybe; čia būsenos turėtoju yra vieta, pvz., (20) *Kambary buvo šilta, trošku ir prirūkyta* VPD 73. (21) *Ant grindų prispliaudyta* LPV 138.

8. Kaip matome, lietuvių kalba turi skirtingas morfologines raiškos formas (*būti* + *Vęs* ir *būti* + V_t) skirtingiems diateziniams rezultatyvų tipams reikšti, ir (tuo ji išsiskiria iš daugelio kitų kalbų. Rusų, norvegų, vokiečių, gruzinų ir kt. kalbos turi vadinamąjį dvidiatezinį rezultatyvą, semantiškai koreliuojantį su dviem pamatiniais veiksmazodžiais, iš kurių vienas (intranzyvas) reiškia savaiminį perėjimą į būseną, o kitas (tranzityvas) būsenos kauzavimą; pvz., (22a) *Окно открыто* 'Langas atidarytas' galima laikyti tiek savaiminio proceso, nusakomo sakiniu (22b) *Окно открылось* 'Langas atsidarė', tiek aktyvaus pašalinio veikėjo atliekamo veiksmo (22c) *Кто-то открыл окно* 'Kažkas atidarė langą' rezultatu. Tokiu būdu konstrukcijoje (22a) *Окно открыто* eliminuojamas skirtumas tarp SR ir OR reikšmių. Šį reiškinį rusų kalboje yra pastebėjęs ir detalai aptaręs L. Liongrenas [Ленгрен, 1970]. Jis nustatė, kad pasyvinė dalyvinė konstrukcija (23a) *Он восхищен* 'Jis sužavėtas', žyminti psichinę žmogaus būseną, yra vienintelis dviejų pamatinių veiksmazodžių – inchoatyvo (23b) *Он восхитился* 'Jis susižavėjo' ir kauzatyvo (23c) *Его восхитили* 'Jį sužavėjo' – transformas. Tuo tarpu lietuvių kalboje kiekvienas pamatinis veiksmazodis turi savo atitinkamą transformą su rezultatinės būsenos reikšme: (24a) *Jis susižavėjo* → (24b) *Jis susižavėjęs* (SR). (25a) *Jį (kažkas) suža-*

vėjo → (25b) *Jis sužavėtas* (OR). Taip yra todėl, kad lietuvių kalba turi du analitinių formų tipus, priklausančius skirtingoms rūšims – veikiamajai ir neveikiamajai.

8.1. Čia pat norėtusi trumpai paminėti grupę bendrašaknių lietuvių kalbos SR, priklausančių veikiamajai rūšiai, ir OR, priklausančių neveikiamajai rūšiai, porų, pvz., (24b) *Jis susižavėjęs* – (25b) *Jis sužavėtas*. Seniai pastebėta, kad veikiamosios ir atitinkamos neveikiamosios rūšies konstrukcijų denotatinė reikšmė yra tapati, t. y. jomis reiškiami ta pati denotatinė situacija, tik skirtingu požiūriu: veikiamosios rūšies konstrukcijoje į pirmą planą iškeliamas veiksmo subjektas, neveikiamosios rūšies konstrukcijoje loginis akcentas pakinta ir tenka veiksmo objektui. Todėl veikiamosios ir atitinkamos neveikiamosios rūšies konstrukcijos laikytinos sintaksiniiais sinonimais [žr.: Апресян, 1979, c. 509; Ленинген, 1970, c. 49]. Tokiais sinonimais lietuvių kalboje pavadintume grupę SR ir OR porų, išvestų iš bendrašaknių inchoatyvų ir kauzatyvų (plg. (24b) ir (25b) pvz.), kur SR ir OR žymi rezultatinės būsenos atžvilgiu tą pačią denotacinę situaciją (nors skiriasi procesinėmis fazėmis, kurios denotatine prasme netapačios). (24b) ir (25b) pavyzdžiais nusakytą denotatinę situaciją galėtume perfrazuoti vienu leksiniu statyvu *žavisi* (kitais atvejais dar ir būdvardžiu, pvz., (26) *Jis nuliūdes* (*nuliūdintas*) = *liūdnas, liūdi*). Galima paminėti daugiau tokių porų, pvz., *susijaudinęs* – *sujaudintas* (žymi psichinę žmogaus būseną), *sulijęs* – *sulytas*, *nudegęs* – *nudegtas* (žymi fizinę žmogaus būseną), *išblukęs* – *išblukintas* (audinys), *susidrumstęs* – *sudrumstas* (vanduo) (žymi fizinę daiktų būseną) ir kt.

Denotatinis šių SR ir OR tapatumas turėtų sąlygoti jų galėjimą tekste keisti vienam kitą. Tačiau lietuvių kalboje tokią substituciją riboja SR ir OR procesinių fazių netapatumas: SR žymi tik subjektų būsenas, kilusias dėl savaiminio ar paties subjekto atliekamo veiksmo, OR – objektų būsenas, kilusias dėl pašalinio veikėjo atliekamo veiksmo [plg.: Paulauskienė, 1968, p. 42–43; 1979, p. 95].

9. Minėjome, kad lietuvių kalbos rezultatyvai yra reiškiamai perfekcinėmis ir pasyvinėmis formomis. Tačiau rezultatinė būseną yra tik viena iš šių formų reikšmių. Čia formas su rezultatinės būsenos reikšme skiriame, priešpriešindami jas formoms su veiksmo (procesu ar akcionaline) reikšme, pastarosios detaliau neskaidydami. Perfekcinių ir pasyvinių formų būsenos ar veiksmo reikšmę sąlygoja keli faktoriai:

- 1) veiksmožodžio veikslas;
- 2) jo leksinė-semantinė reikšmė;
- 3) minėtų formų nuosaka ir laikas.

Be to, svarbus faktorius, padedantis nustatyti būsenos ar veiksmo reikšmę tose formose, yra kontekstas, sintaksinė formų apsuptis (jų junglumas su aplinkybėmis), taip pat vienaarūšiai vardažodiniai tariniai su būdvardžiais.

Visų išvardintų faktorių veikimą tyrėme remdamiesi pavyzdžiais, surinktais ištisinės atrankos būdu iš šiuolaikinių grožinės literatūros kūrinių. Remiamasi

3000 sakinių su perfektinėmis formomis, surinktų iš 7 kūrinių, ir 3062 sakiniams su pasyvinėmis formomis, surinktais iš 16 kūrinių. Pavyzdžių analizė parodė, kad tų faktorių veikimo dėsningumai vienodi visiems rezultatyvams nepriklausomai nuo jų diatezinio tipo. Pabandydysime konkrečiai pailiustruoti šį teiginį.

9.1. Rezultatyvai gali būti sudaromi tik iš terminatyvinių įvykių veiklo veiksmažodžių, dažniausiai priešaginių. Šie veiksmažodžiai žymi veiksmus arba procesus, turinčius ribą, kurią pasiekus, veiksmas arba procesas baigiasi, sukeldamas būseną. Pvz., pasibaigus procesui, žymimam veiksmažodžiu *atsistoti* (27a) *Jis atsistojo*, seka rezultatinė subjekto būseną (27b) *Jis yra atsistojęs*, veiksmui, žymimam veiksmažodžiu *pastatyti* ((28a) *Jis pastatė namą*) pasibaigus, seka rezultatinė objekto būseną (28b) *Namas yra pastatytas*.

Rezultatinės būsenos reikšmės negali įgyti perfektinės ir pasyvinės formos, sudarytos iš eigos veiklo veiksmažodžių, kadangi šie žymi veiksmus ir procesus, neturinčius ribos, galinčius tęstis neribotą laiką ir nekeičiančius subjekto ar objekto būsenos.

9.2. Veiksmažodžių, galinčių sudaryti rezultatyvus, leksinių reikšmių diapazonas yra gana ribotas. Apie veiksmažodžių, sudarančių beasmenį, posesinį ir lokatyvinį rezultatyvus, leksines reikšmes jau kalbėta § 5, 6, 7; tuo tarpu SR sudarančius inchoatyvus ir OR sudarančius kauzatyvus pagal jų leksines reikšmes galima sujungti į šias stambesnes grupes, žyminčias:

a) žmogaus arba daikto padėties erdvėje (pozos) pakitimą: (28) *Vaikas paguldytas lovutėje*. (30) *Pastatyti dubens su rūgusiu pienu* SVK 65. (31) *Barbė jau vėl atgulusi* SVK 456, taip pat erdvinių santykių atsiradimą ar pakitimą; (32) *Viskas čia buvo susiviję, supainiota ir surizgę* BTKL 182. (33) *Muldikėj sumerkti vystyklai* SVK 312. (34) *Štalas apkrautas valgiais, gėrimais* CFK 334;

b) daiktų fizinės būsenos (kokybės, formos, vaizdo) pakitimą: (35) *Tešlainiai jau perdžiuvę* SGBŠ 152. (36) *Traukinys buvo išsilenkęs kaip dižiulis kirminas* MVN 160. (37) *Tik kumpis per daug išrūkytas* PNS 442. (38) *Batai buvo dumblini*. *Iškleipti* CR 44. (39) *Kiemelis taip švariai iššluotas* SVK 497;

c) žmogaus fizinės būsenos (išvaizdos, savijautos) pakitimą (rezultatyvų subjektas čia gali būti žymimas tiek antroponimu, tiek žmogaus kūno dalies pavadinimu): (40) *Amžinai jos skruostai būdavo įraudę* MVN 288. (41) *Marytė buvo per daug išvargusi* SSA 38. (42) *(Veidas) vėjo nugairintas, raudonas* PNS 128. (43) *O jis labai sumuštas?* VPD 161;

d) žmogaus psichinės būsenos pakitimą: (44) *Jau trečia diena ji buvo išsiblaškiusi, nervinga* MVN 140. (45) *Buvau jo (Jesenino) apkerėtas* MDD 29;

e) daikto atsiradimą arba išnykimą: (46) *Prie lūpų atsiradusios naujos raukšlės* MVN 56. (47) *Apkasai tokie įtaisyti, kad šok ir linksminkis* CFK 170. (48) *Krosnelė pusiau sugriauta* PNS 381.

Savo reikšmėmis rezultatyvai labai artimi leksiniams statyvams, t. y. veiksmazodžiams, turintiems būsenos reikšmę. Leksiniai statyvai taip pat nusako žmogaus ar daiktų buvimą kur nors, padėti erdvėje, erdvinius santykius (*būti* (kur), *gulėti*, *mirkti*, *kirstis*), fizinę daiktų būseną (*grūvėti*, *džiovėti*, *boluoti*), fizinę ir psichinę žmogaus būseną (*sirgti*, *liūdėti*) ir pan., tačiau jais būsenos tiesiog pasakomos, įvardijamos, neimplikuojant būsenos atsiradimo būdo, o rezultatyvo gramatinę formą visuomet nusako ankstesnį veiksmą arba procesą, po kurio sekė būseną. Tekste rezultatyvai dažnai gali būti pakeisti bendrašakniais leksiniais statyvais arba bendriausios reikšmės leksiniais statyvais *būti*, *turėti*: (33) *Muldikėj sumerkti* (= mirksta) *vystyklai*. (46) *Prie lūpų atsiradusios* (= yra) *naujos raukšlės*. (10) *Atiduodu visa, ką esu surinkęs, sutaupęs* (= turiu), kurie žymi tą pačią denotatinę situaciją, bet neturi ankstesnio veiksmo reikšmės.

9.3. Reikšmingas faktorius, sąlygojantis perfektinių ir pasyviųjų formų būsenos arba veiksmo reikšmę, yra šių formų kuosaka ir laikas. Surinktų pavyzdžių analizė rodo, kad rezultatinei būsenai reikšti palankiausias yra tiesioginės nuosakos esamojo ir būtojo dažninio laiko formos. Šiais laikais pavartotų rezultatyvų gausiausia ir bendrame pavyzdžių skaičiuje, ir palyginus su tų pačių laikų akcionalinės reikšmės konstrukcijų skaičiumi. Akcionalinę reikšmę turinčios konstrukcijos dažniau būna tiesioginės nuosakos būsimąjo laiko ir tariamosios nuosakos. Būtojo kartinio laiko perfektinės ir pasyvines konstrukcijas, pavartotas be papildomo konteksto, neretai galima suprasti dvejopai, t. y. joms galima priskirti tiek veiksmo, tiek būsenos reikšmę, pvz., (49) *Buvome atkirsti* (= 1) mus atkirto; 2) egzistavome atskirai) *nuo pasaulio, nuo jo visuomeninių ir estetinių idėjų* MDD 90. (50) *Vienu tarpu ji buvo labai nubalusi* (= 1) nubalo; 2) buvo balta, išblykusi) SVK 230. Kontekste dažniausiai išryškėja viena iš šių reikšmių.

Nuosakos, laikai	būti + V _{es}		būti + V _t	
	rez. būsenos reikšmė	akcionalinė reikšmė	rez. būsenos reikšmė	akcionalinė reikšmė
1. Tiesioginė nuosaka				
a) esam. l.	717	360	1132	667
b) būt. k. l.	439	520	438	555
c) būt. d. l.	14	1	21	6
d) būs. l.	25	76	14	114
2. Tariamoji nuosaka	63	32	32	74
3. Liepiamoji nuosaka	1	7	7	2
Iš viso	1259	1741	1654	1408

Lentelėje parodomas perfektinių ir pasyviųjų formų su rezultatinės būsenos ir veiksmo reikšmėmis vartojimas įvairiomis nuosakomis ir laikais.

9.4. Perfektinių ir pasyviųjų konstrukcijų būsenos ar veiksmo reikšmę padeda išryškinti jų junglumas su aplinkybėmis. Šiuo atžvilgiu rezultatyvai, ypač SR ir OR,

visiškai nesiskiria. Perfektnių ir pasyviųjų formų, turinčių akcionalinę reikšmę, junglumas su visų tipų aplinkybėmis didesnis negu rezultatų, kurie gali būti vartojami tik su kai kurių tipų aplinkybėmis. Išanalizavę surinktus pavyzdžius, nustatėme:

a) daugumos tipų aplinkybės gali jungtis su perfektnėmis ir pasyvinėmis konstrukcijomis, turinčiomis tiek veiksmo, tiek būsenos reikšmę. Tokios yra vietos (buvimo), būdo (kokybės), laiko (periodo) ir kai kurios kitos aplinkybės, pgl., (51) *Skalbiniai pamerkti vonioje* (OR) ir (52) *Vaikas buvo išmaudytas vonioje* (akcionalinis pasyvas); (53) *Ji gražiai įraudusi* (SR) ir (54) *Sutikome, kad jis gražiai pasiėgęs* (akcionalinis perfektas), ir pan.;

b) nerasta tokių tipų aplinkybių, kurios jungtųsi tikiai su rezultatyvais ir nesijungtų su akcionalinės reikšmės perfektnėmis ir pasyvinėmis konstrukcijomis. Galima išskirti tokias laiko (periodo) aplinkybes kaip *visada*, *ilgai*, *nuolat*, rodančias būsenos ar veiksmo trukmę (apie šių aplinkybių reikšmę, skiriant statinį pasyvą [žr.: Gemomene, 1973, c. 99]). Šios aplinkybės vartojamos tikiai su rezultatyvais arba su perfektnėmis ir pasyvinėmis konstrukcijomis, sudarytomis iš duratyvinių eigos veiksmo veiksmažodžių (patys rezultatyvai, nors sudaryti iš terminatyvinių eigos veiksmo veiksmažodžių, taip pat turi duratyvinę reikšmę), pgl. (55) *Langas dar ilgai buvo uždarytas* (OR); (56) *Namas ilgai statytas*, bet (57) **Namas ilgai pastatytas*;

c) skiriasi kai kurių tipų aplinkybių vartojimo su rezultatyvu ir akcionaliniu pasyvu bei perfektu dažnumas. Greta rezultatų dažniausiai pasitaiko: 1) laipsnio aplinkybė (kai rezultatyvai gali reikšti skirtingo intensyvumo būsenas), pvz., (58) *Buvo per daug priblokštas* AvSTM 535; (59) *Aš labai pavargusi* SGBŠ 62, taip pat (37), (41) pvz.; 2) vietos (buvimo) aplinkybė (padėties erdvėje ir erdviųjų santykių rezultatyvai turi jai būtinąjį valentingumą), pvz., (60) *Prie lūpos prilipusi cigaretė*. (61) *Sargis pririštas prie tvartuko*. Labai dažna greta rezultatų tikslinamoji dalelytė *jau*, rodanti, kad būsenas *jau* yra atsiradusi, egzistuoja: (62) *Visos smuklės jau uždarytos* LPV 18. (63) *Saulėlydžiai jau buvo užgesę, išblukę* MVN 58. Rezultatų formoms taip pat būdingas junglumas su įvardžiais *toks*, *koks*, *kažkoks*, *toks pat*, pvz. (64) *Aš pamačiau, koks jis pavargęs* BTKL 317. (65) *Jis toks išgąsdintas*;

d) skirtingai nuo rezultatų, akcionalinis pasyvas ir perfektas turi tik jiems būdingų aplinkybių. Paprastai greta rezultatų neįvartojamos krypties, kelio, veiksmo pobūdžio ir tikslo aplinkybės; jos pasitaiko tik šalia akcionalinio pasyvo ir perfekto, pvz.: (66) *Trims dienoms buvau išvykusi į Maskvą*. (67) *Pakluonėmis ir išvažiuota*. (68) *Marytė su ūpu būtų padėjusi SSA*. (69) *Vilkas buvo atėjęs duobės kasti* SVK 17.

9.5. Dar vienas svarbus kontekstinis požymis, padedantis išryškinti formų *būti + Vēs* ar *būti + V_t*, rezultatinės būsenos reikšmę, yra jų santykis su kitais tariniais tame pačiame sakinyje bei gretimų sakinių tariniais. Tame pačiame sakinyje greta rezultatyvo vienaarūšiu tariniu gali eiti būdvardis, pvz., (70) *Marės veidas mėlynas, sutinęs* SOBT 64. (71) *Viskas nauja ir gražiai sudėta ir surišta* SOBT 321; vienaarūšiais tariniais gali eiti du rezultatyvai, pvz., SR ir OR: (72) *Stogas šlaudais dengtas ir kerpėmis apaugęs*. SOBT 55 (73) *Mamuko kūnelis yra toks išvargęs, toks iškankintas* SOBT 31.

Tarinio-rezultatyvo įjungimo į gretimų sakinių tarinių grandinėle (цепочка) dėsningumus nustatė E. Geniušienė, aptarusi statinio pasyvo santykį su gretimų sakinių tariniais; tie patys dėsningumai galioja visiems rezultatyvams [žr.: Генюшене, 1973, c. 97–99]. Jei rezultatyvą supantys veiksmazodžiai žymi keletą vienalaikių arba vienas paskui kitą einančių veiksmų, susijusių laiko ar priežasties santykiu, rezultatyvas reiškia būseną, susijusią su tais veiksmiais (tik laiko, bet ne priežasties) ryšiu. Rezultatyvas įjungiamas į grandinėle pagal rezultatinės, o ne procesinės fazės reikšmę. Jis sutinkamas eigos veiksmo esamojo ir būtojo kartinio laiko veiksmazodžių, žyminčių keletą vienalaikių veiksmų, grandinėleje; pvz.: (74) *Prie lovos klūpojo Dūdjonis ir Dūdjonienė. Jiedu buvo išsikniaubę* (SR) *į patalus. Jų kūnai trūkčiojo* SOBT 119, taip pat įvykio veiksmo esamojo ir būtojo kartinio laiko veiksmazodžių, žyminčių vienas paskui kitą einančius veiksmus, grandinėleje; pvz., (75) *Matau, kaip motinos veidas apsiniaukia. Atrodo, kad ir ji nebenori valgyti, ne, valgo toliau. Jos akys kažkur į tolį nukreiptos* (OR) SOBT 337. Rezultatyvų įjungimas į veiksmazodžių grandinėle analogiškas eigos veiksmo veiksmazodžių – duratyvų įjungimui.

10. Trumpai aptarę lietuvių kalbos rezultatyvą, jo reikšmę, susidarymo ir reiškimosi sąlygas, galime daryti išvadas:

a) lietuvių kalbos veiksmazodžio perfektinių ir pasyvinių formų reikšmių diapazone galima skirti rezultatinės būsenos reikšmę, ir formas *būti + Vēs* ir *būti + V_t*, su rezultatinės būsenos reikšme vadinti rezultatyvais;

b) rezultatinės būsenos reikšmę perfektinėse ir pasyvinėse formose nulemia pamatinio veiksmazodžio veikslas, leksinė reikšmė, formos nuosaka ir laikas, kontekstas; diatezinį rezultatyvo tipą nulemia pamatinio veiksmazodžio valentingumas: iš monovalenčių intranzityvų sudaromi SR, iš intranzityvų su vietos aplinkybe – lokatyvinis rezultatyvas, iš bivalenčių tranzityvų – OR, taip pat posesinis ir posesinis partityvinis rezultatyvai, iš beasmenių veiksmazodžių – beasmenis rezultatyvas;

c) e) kartu su leksiniais statyvais rezultatyvai sudaro veiksmazodžių formų, reiškančių būseną, sistemą; statyvai ir rezultatyvai neretai nusako tapačias denotatines situacijas, tik skirtingais būdais.

ЗНАЧЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОГО СОСТОЯНИЯ В СИСТЕМЕ СЛОЖНЫХ ФОРМ ГЛАГОЛА ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА (РЕЗУЛЬТАТИВ)

Резюме

В статье рассматриваются сложные глагольные формы литовского языка (формы сложных завершенных времен и пассива) со значением результативного состояния, называемые результативами. Значение результативного состояния, т.е. состояния, возникающего вследствие предшествующего действия или процесса, является только одним из значений этих форм; оно обуславливается: а) видом глагола; б) лексико-семантическим значением глагола; в) наклонением и временем формы, а также г) контекстом. Диатезный тип результатива определяется валентностью глагола. Вместе с лексическими стативами (глаголами со значением состояния) результативы образуют единую систему средств выражения состояния.

LITERATŪRA

- Ambrazas, 1979 – Ambrazas V. Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė. – V., 1979. – 254 p.
- Paulauskienė, 1968 – Paulauskienė A. Taisyklingsi vartokime neveikiamuosius būtojo laiko dalyvius. – Kalbos kultūra, 1968, Nr. 15, p. 43–44.
- Paulauskienė, 1979 – Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmazodžio kategorijos. – V., 1979. – 213 p.
- Генюшова, 1973 – Генюшова Э. Ш. Пассивные конструкции в литовском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – Вильнюс, 1973. – 214 с.
- КЗ, 1970 – Категория залога: Материалы конференции. – Л., 1970. – 64 с.
- Князев и др., 1982 – Князев Ю. П., Недялков В. П. Русский результатив в сопоставлении с немецким и английским. – В кн.: Синтаксическая семантика и прагматика. Калинин, 1982, с. 65–75.
- Леннгрэн, 1970 – Леннгрэн Л. Употребление краткой формы страдательного причастия прошедшего времени в современном русском языке. – Uppsala, 1970. – 137 с.
- Недялков, 1980 – Недялков В. П. Заметки по типологии результативных конструкций. – В кн.: Коммуникативно-прагматические семантические функции речевых единств. Калинин, 1980, с. 143–150.
- ТПК, 1974 – Типология пассивных конструкций. Диатезы и залогии. – Л., 1974. – 383 с.
- ТРК, 1983 – Типология результативных конструкций (результатив, статив, пассив, перфект). – Л., 1983. – 264 с.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Baltų filologijos katedra

Iteikta
1983 m. lapkričio mėn.